

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Милена Георгиева, сектор Изобразителни изкуства, група „Ново българско изкуство”

за конкурс за заемане на академична длъжност *Доцент* по *Изкуствознание и изобразителни изкуства* (декоративни и приложни изкуства през XX век в България), професионално направление 8.1. Теория на изкуствата, за нуждите на сектор *Изобразителни изкуства*, ИГ *Ново българско изкуство*, Институт за изследване на изкуствата към Българска академия на науките, обявен в Държавен вестник (бр. 41 от 20.05.2025) с единствен кандидат гл. ас., д-р Мария Колева Митева

1. Кратко представяне на кандидата и обща характеристика на неговата научна и педагогическа дейност.

Кандидатката гл. ас. д-р Мария Митева е завършила изкуствознание в НБУ през 2004 г. защитила е дисертация на тема *„Декоративното изкуство в България в началото на модерната епоха – усвояване на европейски опит (края на XIX – началото на XX в.)”* през 2009 г. Д-р Митева е сред много малкото колеги, които се изявяват в областта на декоративните и приложните изкуства. Споделям, че тя наследи това обширно поле на изследване от нейния бивш научен ръководител на дисертацията й доц. д-р В. Василчина. Митева работи в ИИИЗк-БАН като гл. асистент в сектор „Изобразителни изкуства”. Неслучайно тя е привлечена и като уредник, завеждащ Отдел Керамика, в Националната галерия (от 2018). Кандидатката има авторитета на уважаван и рядък експерт в тази силно специализирана област, участва редовно в конференции, семинари на ИИИЗк и други институции и е един от малкото утвърдени професионалисти в приложните изкуства.

За конкурса е представила 1 монография, 6 статии и студии с анонимно рецензиране, публикувани в реферирани и индексирани в световните бази данни списания и сборници, както и в сборници от национално значение. Приложен е списък от 23 публикации от периода 2010-2025 г., и 1 монография, свързана с магистърската й теза и дисертацията й. Активната публикационна дейност на кандидатката се радва на добро цитиране от страна на колеги и докторанти. Кандидатката участва много успешно в редица значими колективни проекти на ИИИЗк като: Българските художници за децата, БААРТИ-3, Новите художници и др. В тях тя е показала научни и организационни качества, които впечатляват заради разнообразието и трудоемкостта на извършената работа.

2. Съответствие с минималните национални изисквания според ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и допълнителните изисквания в Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в БАН.

Кандидатката събира общо 720 точки от групата наукометрични показатели от А до Е, което надхвърля двойно минималните изисквания за академичната длъжност „доцент”.

3. Научни и научноприложни постижения на кандидата, съгласно материалите, представени в конкурса.

Хабилитационният труд *Изкуство и поръчка. Из художествената практика в България през 1930-те и началото на 1940-те години (декоративно изкуство, приложно изкуство, архитектура)*, ISBN: 978-619-7619-53-9 съдържа: текст от 241 стандартни страници (без библиография), 121 илюстрации, използвана литература и източници с повече от 300 заглавия на кирилица, 15 на латиница, 18 архивни източници (лични и учреденски фондове) и 40 електронни източници и бази данни. Трудът впечатлява преди всичко с обемността и широтата на проблематиката си, а също и с избраната си методология за отлично съчетаване на теория и емпирия. Силно впечатление оставя неговата сложна композиция и не е чудно, че е плод на дългогодишен труд. Той се занимава с един основен за приложните изкуства теоретичен проблем, който е останал незасегнат от българското изкуствознание досега и опира до солидни познания по социология, социална психология, технология и техники на материалите – достатъчно голям и разнороден диапазон за уменията на изследователя, неминуемо длъжен да използва интердисциплинарен подход, и в който са налице, освен изкуствоведски, още социологически, културологични, психологически методи. Авторката се интересува от механизмите на поръчителството в периода след Освобождението до 1944 г. като акцентът пада върху 30-те и началото на 40-те години на ХХ в. Към издирените с рядко старание са и непознати художествени обекти, сред тях е включена и архитектурата - намирам това за много положително явление, тъй като монументалните обекти са значими поръчки предимно на държавата. Именно многоаспектността при взаимодействието между поръчител на държавни и институционални обекти и художническата гилдия (с. 8) интересува като основен проблем авторката. В тази релация тя дава отговор на актуалните за времето въпроси за халтурата и художествеността в подобни зададени „отвън” поръчки към художника, разсъждавайки доколко той е изпълнител и доколко е творец. С други думи този труд до голяма степен е посветен на социалната роля на изкуството в България и то на монументалното и

архитектурното изкуство. Ролята е доста позабравена днес и в нея се пресичат двете гледни точки – на поръчителя и на художника/изпълнителя „осмислящи механизмите на поръчителство, творчество и функциониране/възприемане” (с.10). Работата по историческите реконструкции се позовава основно на източниците от периодиката, които са изучени изключително подробно и добросъвестно, тъй като и до днес те остават основен извор за обществената нагласа към поръчката, свързана дълбоко с пазара на изкуството от този период и ролята на художника в него. Ето защо в полезрението на изследователката попадат международните панаири, на които България участва, художествените интериорни оформления на представителни сгради – не само държавни, съсловни, но и частни. Такъв комплексен подход неминуемо опира до биографиите на самите художници, членството им в различни дружества и намесата на тези обединения в релацията поръчител-художник, а също и до връзката архитект-художник, както и до профилите на самите поръчители, досега оставали в сянка. Много добро впечатление прави постепенното навлизане в темата, където във **въведението** са описани целите на тази работа. **Първа глава** най-общо е посветена на понятийния апарат и изясняването на някои важни категории, т.е. става дума за една теоретична глава, поставяща темата като проблем за анализ. Точно тук са уговорени параметрите на изследователския фокус: по отношение на вида на поръчителя, според локацията на обекта или събитието, според достъпа на зрителя, според периода и регламента (с. 17). Още тук виждаме първата класификация на поръчката, ръководеща се от тези параметри – като държавна, общинска, частна, международна, вътрешна, светска, религиозна, конкурсна, индивидуална, според използваните техники и др. В тази глава има и кратки исторически екскурси от европейската и българската практика като фон за дефиниране на взаимоотношението между художника и поръчителя. Намирам за зрялост на изследователя да обоснове текста си с кратки акценти на фона на големи исторически периоди, както и да си задава сложни теоретични въпроси, да разгледа интересувания го проблем в дълбочината на различни философски възгледи от Античността до наши дни, свидетелстващи за перфектно владене на материята. В този исторически разказ са засегнати въпросът за постепенната комерсиализация на приложния труд като нейният връх е през 30-те години, разширяването на потреблението на изкуство, пазарът като основен фактор при контакта на обществото и изкуството през Новото време. Главата маркира и така важните идеологеми на времето между двете световни войни у нас. Митева е тънък познавач на социално-психологическите настроения през разглеждания период у нас, които описва подробно и в дълбочина с цел да изтъкне ролята на държавата – една основна характеристика на периода - а оттам и ролята ѝ на най-големия поръчител.

Втора и трета глава са същност на монографията и се състоят от кратки изложения, привеждащи и анализиращи конкретни показателни примери за архитектурни обекти, но и събития, частни случаи, конкурси, взаимоотношения между поръчител-архитект-художник в условията на специфичната среда на българското общество между двете световни войни. Във **втора глава** водещ е интересът към спецификата на средата – обърнато е специално внимание на ДХА и първото частно училище за приложни изкуства ИЗА, тъй като те се явяват изпълнители на частни и държавни поръчки, а с тях ДХА придобива правото на най-големия експерт по отношение на естетиката в обществото. За ролята на тези институции е писано обстойно в литературата, но Митева намира своя гледна точка към образователните заведения, поднасяйки ни непознати факти от архивите им, водена най-вече от осмислянето им по интересувашата я тема, за да направи важното заключение, че „работата по поръчка е част от образователния процес” в тях (с. 77). Интерес за нея представлява и субективният фактор – създателите на големи монументални проекти за домове, спецификата на връзката архитект-художник, конфликтите по отношение на възлагането, днес почти неизвестни, както и еволюирането към регламентираност на поръчката – чрез конкурси, инициирани от най-голямото обединение на художници в България за професионална защита – СДХБ. Покрай неизвестните факти авторката разсъждава върху редица важни проблеми за приложните изкуства например като масовото производство на художествени продукти, неиздържани естетически, но възпитаващи нисък вкус у потребителя, търсенето на начини от държавните и съсловни институции за противодействие и др.

Както много сполучливо забелязва М. Митева: „Постепенно Съюзът на дружествата на художниците в България (СДХБ) ще ограничи Академията до изпълнение на иманентните ѝ функции, а ролята на „законодател“ и регулиращ предимно държавното поръчителство ще приеме новата организация”.(с. 62) Именно по тази причина ѝ се налага да разгледа израсналият междувременно нов авторитет в изпълняването на художествени поръчки – СДХБ, а и много интересният въпрос за срещата между нуждата от регулация от страна на държавата и авторитарния тип държавно управление в лицето на този Съюз на дружествата, и тук е важно заключението на авторката, че регулацията се обогатява с още един фактор – посредничеството на съюзното художническо обединение, възприело „двете лица на тоталитарното управление”. На фона на много добри познания за личното творчество на редица български художници, занимавали се с приложно изкуство, е разгледана и ролята на художника частник, създаваща възможност за директен контакт с поръчителя. Митева проучва задълбочено природата на конкурсите, тяхната не/ефективност,

незадължителната при тях идеологизация на поръчката, даваща известна свобода на творците, но и полученото ѝ се обективно моделиране „отвън” и „отгоре” с основен образец - Германия.

Трета глава закономерно е посветена на реализираните поръчки, на тяхната специфика, история, послание. Това е глава, в която намират своето място поръчките по интериорите на международните изложения, панаириите, оформлението на представителни държавни сгради и частните жилищни интериори. Не са пропуснати и особеностите при поръчителството на църковното строителство и неговата украса. Всяка от тези подглави би могла да бъде обект на самостоятелно изследване, но тук е намерена мярката в цялостния облик на текста. Приноси, като непознатата досега фактология и пръв самостоятелен и обстоен анализ, са подглавите за Българският павилион в Париж (1937), случаят с Художествено-занаятчийската изложба (1938) и оформлението на дома на Т. Плочев. И трите обекта са реконструирани чрез много и непознати архивни документи и периодика като история, авторство, институции или частни собственици, поръчители и изпълнение. Ситуирани са сполучливо в съответните в генералните размишления и изводи за българското оформителство на павилиони на международни и наши изложения, галерии, изложби, частни домове. Тази глава анализира външното и особено вътрешното художествено оформление на архитектурни сгради – държавни, обществени и частни, дава и исторически сведения за тях, като са вмъкнати кратки биографични справки за художниците и работата им. За принос смятам днес смело звучащото, но вярно наблюдение, че авторитарният режим е допринесъл за разцвет на културните ни постижения, защото подкрепя културата активно, без да се намесва с естетически императиви.

Четвърта глава предлага поглед към пресата, отразила поръчителството и художествените реализации. В нея периодиката се класифицира по следния начин: печатни органи на държавната и общинската власт, в които влизат Държавен вестник и редица общински вестници, ежедневници, профилирани издания, даващи интересна информация за закони, търгове и конкурси на важни държавни архитектурни обекти, „проследяващи цялостния процес на поръчителство” (с.247), въпрос, който силно интересува авторката, като са приведени много красноречиви примери от пресата. Главата проследява коректно източниците, формиращи общественото мнение по въпроса, които са и фундамент на целия текст.

В заключението се обобщават изводите от главите като се набляга върху разбирането за поръчката като културен феномен, а не само като халтура, като масовизиран и комерсиализиран продукт. Един от важните изводи е, че количеството на конфликтите през 30-те-нач. на 40-те години се разглеждат като доказателство за „наличието на защитни механизми в

обществото и съответната колегия” (с. 264) , а непрекъснатото им преодоляване води през този период до разцвет на редица монументални и приложни изкуства.

Приноси на хабилитационния труд: Освен справката за приносите на кандидатката, която приемам напълно, ще добавя и следното: обобщаването и систематизирането по определена тема на този огромен материал от историята и теорията на приложните изкуства у нас с неговото прецизно владеене намирам за най-големия принос на хабилитационния труд. Умението на кандидатката да си задава въпроси и да търси отговорите им на различни места, а понякога да ги остави като риторични, силно отличава стила ѝ на работа. С дисциплинирана целенасоченост се търсят аргументи в най-различни области, понякога неочаквани, изненадващи, изнамират се ценни албуми, снимки, вестникарска периодика, които са напълно неизвестни, но много подходящи и допълващи знанието ни за приложните изкуства. Бих казала, че това изследване може да се смята и за евентуална история на монументалните и приложните изкуства у нас, която така и остана ненаписана от предишни изследователи. Много харесвам синтезирания и ерудиран изказ на гл. ас. Мария Митева при обрисуването на обширни панорами по интересуващите я проблеми от социално-психологически и социологически тип. Точно и предварително са намерени определени точки, над които този полет на разказа се спуска и оглежда, за да даде нов вид или подчертае нов факт, или просто да обговори нова визия за определен феномен. Т.е. търси се алтернативност и нова интерпретация на понякога вече познати феномени, като навсякъде се избягва механичния преразказ на вече познатото. Социалните аспекти и изводи са водещи, което намирам за особен методологически принос на тази научна разработка. Особена е ролята на социалният контекст в това изследване, пренаситен от информация, която не само директно, но и индиректно очертава духа на времето, неговите тенденции и пътища. Търсят се и исторически асинхронни сравнения в един и същи вид изкуства или при типологията на поръчките. Ще добавя и работата ѝ с библиографията - точно намерените и вмъкнати на място цитати от най-разнообразни и неочаквани източници, вършат чудесна работа за авторката. Не на последно място искам да подчертая и извънредно коректното цитиране на други изследователи с анализ върху работата им, не само като справка за изкушения читател, но и с нужното уважение към предшествениците, което се превръща в кредо на Митева. Бих препоръчала монографията да има и продължение, с фокусиране върху поръчката на дребни приложни обекти (мебели, керамика, текстил), приложна графика, височайши подаръци, където връзката поръчител-художник-занаятчия би била също допълваща генералната тема за изкуството в поръчката.

Гл. ас. д-р Мария Митева участва в конкурса за доцент с 6 статии и студии, които изразяват добре интересите и постиженията ѝ в областта на илюстрацията (*Минчо Никифоров и първото изображение на Ан Библия в контекста на периодиката за деца от 1930-те години*), художествения живот и неговата държавна регулация през 1930-те години (*Регулация на художествената практика в периода между двете световни войни – модели и идентичности. Ролята на съюза на дружествата на художниците в България*), преносът на художествени идеи чрез мобилността на българския архитект (*Специализираните (служебни) пътувания, отразени в периодиката между войните – пренос на художествени идеи и прагматичен опит. Бележки от III международен конгрес на архитектите през 1935 г.*), напълно непознати факти от историята на художествено-занаятчийската изложба (*Иван Пенков и Художествената занаятчийска изложба в София през 1938 г.*), изявите на Стефан Баджов в религиозното изкуство (*Религиозна образност в творчеството на Стефан Баджов (1883-1953)*), първата изложба на приложните изкуства у нас (*Декоративните и приложните изкуства от първата половина на XX век в България като културно наследство. Примери от първата изложба през 1931 г.*), Три статии навлизат в следващия исторически период: с интереса към проблематизирането на десетилетието след 1944 г. и неговите промени в културата (*Възможните трансформации – художествена практика в България през първото десетилетие след 09.09.1944 г.*), с модерността на приложните изкуства в условията на тоталитарния режим (*Юбилейна изложба на приложните изкуства от 1960/1961 г. – опит за модернизация на художествената практика*) и с реконструкцията на първите години на ИИИ-БАН (*Текстове и изображения – научни траектории в първия пет годишен план (1949-1953) на Института за изобразителни изкуства, БАН*). Всички публикации са извънредно разнообразни, както хронологически, така и като тематичен интерес на кандидатката. Те са методологично издържани в изучаването и репрезентирането на художествения обект, оглеждайки го от всички възможни страни и с използването на различни интердисциплинарни средства към него, което е характерно за сериозността на научните занимания на кандидатката.

Заключение: Познавам научната любознателност и добросъвестност на гл.ас. д-р Мария Митева от докторантските ѝ години в Института и ценя не само научните ѝ качества, за които стана дума, но и организационните – от доста години тя неизменно е избрана за ръководител на група „Ново българско изкуство”, тъй като е еднакво коректна към колегите си, има позитивно виждане за развитието на групата, което отстоява все още с младежки ентузиазъм. Израстването ѝ като сериозен и водещ учен в своята област е безспорно и затова препоръчвам на научното жури и на

уважаемия Научен съвет кандидатурата ѝ за „доцент” да бъде подкрепена.
Моята оценка е изцяло положителна и гласувам с „да”.

15 септември 2025

Подпис: